

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI FORRÁSOK

LYSIAS: VII. BESZÉD. A SZENT OLAJFÁRÓL (AREOPAGITICUS)¹

A Kr. e. 397–96-os esztendő követően egy Nikomachos nevű fiatalember, akinek csak a nevét ismerjük, feljelentette egyik befolyásos athéni polgártársát egy szent olajfa (σηκόζ) kivágása miatt. A vádlott személyére vonatkozóan mindössze a Lysias neve alatt fennmaradt védőbeszédéből leszűrhető utalások állnak rendelkezésünkre. Eszerint vagyona alapján a felsőbb körökhöz tartozott (tulajdonában állt számos földbirtok, saját költségén háromevezőst szerelt fel, betöltötte a χορηγός tisztségét), többször harcolt hazája védelmében, gyermektelen volt, de a per idején az anyja még élt, tehát életkora 50 év körül lehetett. A tárgyalást vezető illetékes bíróság az Areiospagos tanácsa. A vádlottat bűnösségének kimondása esetén vagyonekobzás és száműzetés sújtotta.²

A védőbeszéd prooimionjának központi helyén, a második caputban, a hatalmas ívű bevezető körmondat után az ismeretlen vádlott nehezményezi, hogy az írásos vádiratban szereplő vádpont nem egyezik meg azzal a vádponttal, amit a tanács színe előtt az imént elhangzott vádbeszédben a vádló, Nikomachos megfogalmazott. A vádpont megváltoztatásának oka — véli a vádlott —, hogy a vádló a vád benyújtását követően szembesült azon ténnyel, hogy szóba jöhető tanúi (az állami olajfáról jegyzékkel rendelkező olajbogyó-felvásárlók) ellenfele ártatlanságát bizonyítják, tehát kénytelen volt új vádat kitálcálni, s ezzel a lépéssel kilátástalan helyzetbe sodorta a vádlottat, aki már azt sem tudja, mi ellen védekezzon. Csakhogy hasonló esetre, azaz a vádpont megváltoztatására, a ránk maradt szónoki beszédek egyike sem szolgáltat példát.³ A következőkben az attikai peres eljárások rövid áttekintésével kívánjuk igazolni, hogy ez nem is volt lehetséges.

Az attikai joggyakorlat nyelvében a legszélesebb értelemben vett általános terminus bármiféle törvényszéki ügy, per vagy vád esetén az ún. δίκη. Valójában azonban meg kell különböztetnünk a szűkebb értelemben használt δίκη (vádemeles magánjellegű ügyekben) és az ún. γραφή (vádemeles nyilvános jellegű ügyekben) fogalmát, melyek együttesen alkotják a közönséges vádemelés kategóriáját, szemben bizonyos különleges eljárásmódokkal.⁴ A δίκη és γραφή közötti különbségtétel nem pusztán a vádemelés jellegére, hanem a vádló személyére is kiterjed: δίκη-vel magánszemély akkor élhetett, ha saját jogait, illetve érdekeit sértették meg. Ezzel szemben γραφή-t, amely csakis a szó szoros értelmében vett írásos vád benyújtását jelentette, a közösség jogainak, törvényeinek, érdekeinek megsértése esetén, személyes érintettség nélkül bárki (ὁ βουλούμενος) tehetett, amennyiben az attikai törvénykezési szabályok alapján nem volt kizárva a közösségi életből. A γραφή típusú vádemelés bevezetését általában a solóni reformok

¹ A bevezetés és a fordítás elkészítésében nyújtott segítségéért köszönet illeti *Bolonyai Gábort*, *Horváth Lászlót* és *Szepessy Tibort*.

² A szereplők viselkedésének motivációit elemzi részletesen: *E. Heitsch*: Recht und Taktik in der 7. Rede des Lysias. Museum Helveticum XVIII, 1961.

³ Csak látszólag analóg Isocr. XVIII, 53.

⁴ *Todd*: The Shape of Athenian Law. Oxford 1993. 99 kk.

közé sorolják.⁵ Természetesen mind a δίκη, mind a γραφή számos alfajra oszlik, melyek részletes ismertetése nem feladatunk.⁶ A γραφή egyik alelete volt az ún. γραφή ἄσεβείας is, melyet az attikai felfogás szerint rendkívül tág körű vallási kegyeltsértés esetén alkalmaztak, tehát egy σηκός kivágásakor is.⁷ Az ügymenet γραφή ἄσεβείας vádtípus esetén nagyjából a következő lehetett. A vádló (nagykorú, szabad, teljes jogú, athéni férfi) az illetékes bíróság értesítésével vagy akár anélkül nyilvános helyen tartózkodó ellenfelét két tanú (κλητήρ) jelenlétében felszólította (προσκαλεῖσθαι), hogy jelenjen meg meghatározott helyen és időben, meghatározott hivatalnok előtt, meghatározott ügyben.⁸ Az írásos vád benyújtása átlagos esetben, ünnepek és törvénykezési szünnapok kivételével bármikor megtörténhetett az illetékes tisztviselőnél. A vádlót, közösséget érintő ügy esetén, általában csak jelképes illeték (1 drachma) befizetésére kötelezték. Ezután a vádirat nyilvános kifüggesztésre került. A tábla (λεύκωμα) tartalmazta az ügyben illetékes archón (jelen esetben az archón basileus) nevét, a tárgyalás pontos dátumát, a vádló, a vádlott, esetleg a tanúk nevét, a vádat és a kért büntetést is. A pert azonban megelőzte egy előzetes meghallgatás (ἀνάκρισις) is, melynek során mindkét fél esküvel bizonyította álláspontját. A vádlottnak ekkor módjában állt, hogy a vádemelés jogszerűtlenségére és jogosulatlanságára hivatkozva ellenváddal (παρὰγραφή) éljen. Elméletileg még az is elképzelhető volt, hogy a perrel egyidejűleg egy παραγραφή-per futott, melyben az eredeti vádló és vádlott szerepet cseréltek. Az ἀνάκρισις után került sor a valódi tárgyalásra az Areiospagos tanácsa előtt. Felmerülhet az Areiospagos illetékességének megkérdőjelezése, hiszen az ephialtési reformintézkedések a népbíróságra ruházták a vallási ügyekben való ítékezés jogát, melyet a phaléroni Démétrios jóval később utalt vissza ismét az Areiospagos hatáskörébe.⁹ Csakhogy az állami olajfák ellenőrzése az ex-archónok tanácsán keresztül történt, célszerű lehetett tehát a tanács ítélezési jogkörét ebben a speciális esetben meghagyni. A vádiratot az archón basileusnál kellett benyújtani, ő vezette le az ἀνάκρισις-t és ő elnökölt az Areiospagosban is a tárgyalás során.¹⁰ Túl azon, hogy az ügymenet jellegéből fakadóan (közzszemlére tett vád, előzetes meghallgatás) a vádlottnak ismernie kellett a tényállást, maga a védőbeszéd is többször utal arra, hogy látszólagos tudatlansága és kiszolgáltatottsága ellenére pontosan tudta, mivel is vádolják valójában.¹¹ Továbbá, amennyire tudjuk, semmilyen, a vádat megkérdőjelező eljárást nem kezdeményezett. Nézetünk szerint bizonyos valóságalapnak, ha mégoly csekélynek is, léteznie kellett a vád megváltoztatására célzó kijelentés mögött, ugyanis a mindennapos pereskedéshez hozzászokott, szakértőnek mondható athéni nagyközönség színe előtt nem volt érdemes alaptalan feltételezésekkel vagdalkozni, hiszen köztudott volt, hogy az eljárás mire ad lehetőséget és mire nem. Megoldási javaslatunk szerint a vádlott az olajfa-terminológia átfedéseibe kapaszkodva próbált meg mindjárt a beszéde elején sajnálatot kelteni maga iránt, mellelleg kompromittálva ezzel vádlóját is. Feladatunk tehát az, hogy megvizsgáljuk az olajfát jelentő szókészlet speciális jelentésköreit a kontextus alapján, és így megpróbáljuk értelmezni a vádlott kijelentését.¹²

Mai szemmel talán megmagyarázhatatlan az a gondos törődés, mellyel az athéni polgár körülvette olajfáit. Egy lépéssel közelebb kerülünk e bensőséges kapcsolat megértéséhez, ha felidézzük, hogy Attika földje mostohán bánt a gabonafélékkel, de a mésztartalmú talaj az olajfák termesztésére tökéletesen megfelelt. Kiugróan termékenynek bizonyult a Kephisos folyó szabdalta „arany négyszög”, melyet délről a Peiraieus, északról a Parnés és a Brilétos, nyugatról pedig az Aigaleos határolt. Az olajfák sokoldalú

⁵ Arist. Ath. Pol. IX. cf.: D. MacDowell: The Law in Classical Athens. London 1978. 57.

⁶ Megteszi ezt Todd: i. m. 102–109.

⁷ Egyedül L. Gernet tartja φάσις-nak, vagyis állami tulajdon illegális kisajátításának az ügy típusát (L. Gernet—M. Bizot: Lysias, discours. Paris 1924—26. I. 108kk.) Véleményünk szerint az ügy vallási aspektusa erősebb a tulajdon ellen elkövetett vétségénél.

⁸ MacDowell: i. m. 238.

⁹ J. H. Lipsius: Das Attische Recht und Rechtsverfahren. Hildesheim 1966. 128.

¹⁰ A. R. W. Harrison: The Law of Athens I—II. Oxford 1968—71. II, 37.

¹¹ Így VII, 11; VII, 17.

¹² C. Carey: Lysias, Selected Speeches. Cambridge 1989. 119kk. egyébként részletes kommentárjában nem vizsgálja megfelelő alapossággal a kérdéses helyet.

felhasználhatósága közhely: az olajbogyó mindennapos táplálék volt a legszegényebbek asztalán is, a termésből sajtolt olajat áldozatok bemutatásánál, gyógyításra, atléták kenekedéséhez használták, az olimpiai győztesek fejét, csakúgy, mint a nagyobb ünnepségek felvonulóit, olajágakból font koszorú ékesítette. Az állam jóvedelmének még a hellenisztikus korban is jelentékeny részét tette ki az olajültetvényekről befolyt bevétel.¹³ Az olajfakultusz vallási hátteréről mítoszok tanúskodnak.¹⁴ Az athéni polgár számára tehát az olajfa több volt, mint egy termés, mely kielégíti az élet minden terén fellépő szükségleteit: sajátos elképzelése szerint az olajfa szakrális szimbólumában az isteni gondviselés öltött testet. Nem csoda hát, ha az Athéna és Zeus¹⁵ védnöksége alatt álló olajfák sérthetetlenységét szigorú törvények garantálták. Még a magántulajdonban lévő olajfák (ἐλαία, ἐλάα¹⁶) kivágását is szigorúan szabályozták. Ha valaki évente kettőnél többet vágott ki a saját olajfái közül, fánként 200 drachma büntetést fizetett.¹⁷ Az Akropolison található szent olajfától eredeztetett fák (μορία¹⁸) biztonságát az állam még akkor is garantálta, ha magánbirtokon álltak. Törvényes védelmüket az Areiospagos tanácsa biztosította, havonta felügyelők (ἐπιμελητής), évente pedig általános ellenőrök (ἐπιγνώμων) küldésével, akik tételes jegyzék alapján keresték fel az olajfák gondozásával megbízott telektulajdonosokat.¹⁹ A tanács a szent olajfák termésének betakarítását bérbe is adhatta. A bérlők (ἐωνιμέως) meghatározott összeg befizetése fejében szintén listát kaptak a fákról és megváltották a jogot az olajbogyók értékesítésére. Ha valaki egy szent olajfát kivágott, könnyen az életével fizethetett,²⁰ bár a büntetés később, így perünk idején is, száműzetés és vagyonelkobzássá mérséklődött. A szent olajfák külön csoportját alkották a véletlen baleset, villámcsapás vagy ellenséges támadás következtében elpusztult fák, melyeket elkerítettek és szent körzetnek nyilvánítottak. A σηκός²¹ elnevezés eredetileg csak magát az elkerítés aktusával szentté és sérthetetlené minősített területet jelentette. A termőképtelenné vált szent olajfa védelmét az olajfák halhatatlanságába, illetve termőképességük visszanyerésébe vetett hit indokolta.²² Az olajfa-terminológia egyes kifejezései alapjelentésüket tekintve tehát a következők: magántulajdonban lévő, termőképes olajfa (ἐλάα), állami tulajdonban lévő, termőképes, szent olajfa (μορία), állami tulajdonban lévő, termőképtelenné vált, szent olajfa (σηκός). A szövegben található előfordulási helyek értelmezésével világossá válik, hogy milyen alapon beszélhetett a vádlott a vádpont megváltoztatásáról.

Annyit mindenesetre már előzetesen is tudhatunk, hogy az ἐλάα semmiképpen nem jelentheti a hagyományos értelemben vett, magántulajdonú olajfát, hiszen ezt az ügy jellege eleve kizárja. Közöséges olajfa illegális kivágása miatt pusztán pénzbírság merülhet fel büntetésképpen, nem pedig száműzetés és vagyonelkobzás, továbbá egy közöséges olajfa elpusztítása esetén feltehetően nem az Areiospagos az illetékes hatóság. A szövegben előforduló ἐλάα alak ennek megfelelően mindössze egyszer szerepel alapjelentésében (ἰδία jelzővel) s akkor is pusztán szónoki túlzásként, hangsúlyozandó a tényt, miszerint a

¹³ Az olajfa fontosságáról részletes tájékoztatást ad *M.-C. Amouretti: Le pain et l'huile dans la Grèce antique*. Paris 1986. 153–361.

¹⁴ A mitikus hagyomány összefoglalását adja: Apoll. Bibl. III, 14, 1.

¹⁵ Zeus a szent olajfák őreként szerepel: Schol. Soph. O. C. 707.

¹⁶ Nem igaz a Suda megkülönböztetése (s. v. ἐλαία), miszerint az ἐλαία maga az olajfa, az ἐλάα pedig a termés, vagyis az olajbogyó. Az ἐλάα mindössze attikai mellékalak. (*H. Frisk: Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1954. 480.)

¹⁷ A törvény szövege megtalálható: Dem. XLIII, 71.

¹⁸ A szó eredete homályos. Schol. Aristoph. Nub. 1005. Poseidón fiának, Halirrhothiosnak a halálával (μόρος) hozza összefüggésbe, aki apja parancsára megpróbálta kivágni Athéna olajfáját, de véletlenül magát sebezte halálra. A Suda (s. v. μορία) a fenti mítoszvariáns ismertetése mellett a μαρίζω ígére hivatkozik, Hésychios pedig (s. v. μορία) a μαρίς szinonimát adja meg.

¹⁹ *E. S. Shuckburgh: Lysiae orationes XVI*. London 1882. 197.

²⁰ Arist. Ath. Pol. LX.

²¹ *σακ>σάττω (elkerít), latin saepio/saepes.

²² Például: Hér. VIII, 55.; Paus. I, 27, 2.; Plin. N. H. XVII, 241.

vádolt birtokán semmilyen olajfa nem volt.²³ A kontextus alapján megállapíthatjuk, hogy a védőbeszéd terminológiájában az *ἐλαία* alakot, az említett egyetlen szöveghely kivételével, a vádlott a *μορία* jelentésében használja. Az azonosítás alapja, hogy mind az *ἐλαία*, mind a *μορία* *termőképes olajfát* jelent. Tehát az *ἐλαία* szó eredeti jelentéstartományát magántulajdonban lévő, termőképes olajfáról a tulajdonviszony konkrét meghatározása nélkül egyszerűen termőképes olajfára szűkíti, ugyanakkor átveszi a termőképes-ség szempontjából szinonim *μορία* szent jellegét. Így mosódik egybe a két fogalom a fenti csúsztatásnak köszönhetően, s így lesz az *ἐλαία*-ból most már termőképes, szent olajfa. Lysias hetedik beszéde az egyetlen olyan forrásunk, ahol az eredetileg bármilyen elkerített terület, szent liget jelölésére szolgáló *σηκός* terminus speciálisan a termőképtelenné vált, szent olajfák elkerítésére korlátozódik. A védőbeszéd terminológiájában a *σηκός* együttesen jelenti a valamilyen okból kifolyólag elpusztult szent olajfát (azaz az elpusztult *μορία*-t) és elkerített területét. A bűncselekmény alatt ennek megfelelően nemcsak a szent olajfa *tényleges kivágását* kell értenünk. Ha valaki lebontatja az olajfát körülvevő kerítést, azaz a liget szakrális helyzetét megszünteti, éppúgy megsérti a törvényt, mint a fa kivágásával.²⁴ A kifejezés tizenegyszer szerepel a szövegben, általában létezésének tagadása, illetve hipotetikus megengedése kapcsán. Újra le kell szögeznünk, hogy az érvelés és a tanúk felsorakoztatása egyértelműen amellett szól, hogy bármilyen fogalom szerepelt is a vádiratban, a vádlott tudta, hogy valójában miért is fogták perbe, hogy mi ellen kell védekeznie. A *μορία* szó jelentéstartományának a kontextusban történő használatát vizsgálva hasonló csúsztatással találkozunk, mint az *ἐλαία* esetében. A beszédben tíz alkalommal előforduló *μορία* ekvivalensnek látszik a *σηκός*-szal, amire mindkét fogalom *állami és szent* jellege szolgáltat alapot.²⁵ Ahogy az *ἐλαία* — *μορία* kifejezések esetében a tulajdonviszony szempontja volt érdektelen, s az átfedést a termőképes-ség megléte jelentette, úgy a *μορία*-*σηκός* fogalompárnál a vádlott a termőképes-ség szempontját hagyja figyelmen kívül, s a szakrális helyzet és az abból fakadó tulajdonviszony hasonlósága alapján azonosít. A *μορία* gyakori, és a szövegösszefüggés szempontjából döntő helyeken történő használata arra utal, hogy ez lehetett az írásos vádban szereplő terminus.

A vádló és valószínűleg egy átlagos athéni polgár felfogása szerint is éles különbség pusztán az *ἐλαία* (magántulajdonú olajfa) és a *μορία* (szent olajfa) kifejezések között van, a *μορία* alak viszont egyaránt használható élő és termőképtelenné vált szent olajfa (*σηκός*) esetében. Ezzel szemben a vádlott a *μορία* (élő szent olajfa) és a *σηκός* (elpusztult szent olajfa) fogalmakat állítja szembe, és az *ἐλαία* (termőképes olajfa) szóval azt kívánja hangsúlyozni, hogy a vádat a szűkebb értelemben vett élő, állami tulajdonú, szent olajfára értette. Így a vádlott, bár pontosan tudta, hogy miről van szó, a fogalmak sajátos megkülönböztetésére alapozva elvileg joggal intézhetett támadást a vádirat megfogalmazása ellen. A vádló pedig az általános *μορία* kifejezés alkalmazásával nyitva akarta hagyni annak a lehetőségét, hogy élő, szent olajfa kivágásával is előállhasson, amennyiben tanúként maga mellé tudja állítani a *μορία*-listával rendelkező olajbogyó-felvásárlókat.

²³ A beszéd alapján teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy valamilyen olajfa mindenképpen volt a birtokon, hiszen mással nem indokolható az ellenőrök jelenléte (VII, 25).

²⁴ A dolgozat írásakor sajnos nem volt elérhető L. Foxhall megjelenés előtt álló könyve, melyben a szerző bizonyítani igyekszik, hogy a *σηκός* kifejezés voltaképpen magát a kerítést jelenti. Azonban ha a *σηκὸν ἀφανίζειν* szókapcsolatot „a kerítést lebontani” értelemben fogjuk fel, bármennyire tetszetősnek látszik is az elgondolás, nem kapunk megfelelő magyarázatot a vádpont megváltoztatását sugalmazó kijelentésre, a kerítés lebontása és a szent olajfa kivágása ugyanis nehezen keverhető össze. Véleményünk szerint a *σηκὸν ἀφανίζειν* együttesen jelenti a kerítés lebontását és a fa kivágását, míg a kerítés lebontását önmagában a *τὰ πρέμνα ἐκτέμνειν* kifejezés jelöli a beszédben (VII.19).

²⁵ Megerősíti Harp. s. v. *σηκός*: *σηκὸν δέ, ὡς εἰκε, καὶ μορίαν ὀνομάζουσι τὴν αὐτήν.*

FORDÍTÁS²⁶

(1) Korábban, tisztelt tanács, azt hittem, csak akarni kell, és békességben élve, az ember távol tarthatja magát a pereskedéstől és a zavaros ügyletektől, s most, íme, teljesen váratlanul vádak és hitvány feljelentők csapdájába estem, úgyhogy az az érzésem, az embernek már születése előtt félnie kellene a jövődőtől. Hiszen az efféle vádaskodók a talpig becsületesekre és a megrögzött bűnözőkre egyformán veszélyt jelentenek. (2) A per lényegét pedig már követni is alig tudom: eredeti vádemelésük szerint egy olajfát (ἐλαία) vágattam ki a földemről, és további tudakozódás céljából felkeresték az állami olajfák (μορία) termésének felvásárlóit, de minthogy ebből az irányból képtelenek voltak bizonyítékot találni a bűnösségemre, most már egy szent olajfa (σηκός) kivágásáról beszélnek, mert úgy gondolják számomra ez a legnehezebben megcáfolható vád, nekik pedig még inkább lehetőségük nyílik arra, hogy tetszésük szerint vádaskodjanak. (3) Most hát úgy vagyok kénytelen megküzdni a hazámért és a vagyonomért, hogy a vádpontokról, melyekkel ez a cselszövő előállt, akkor hallottam először, mikor ti, az ügy majdani bírái. Ennek ellenére igyekszem részletes magyarázattal szolgálni nektek. (4) Egykor Peisandros tulajdonában volt ez a birtok,²⁷ mikor azonban az ő vagyont elkobozták, a megarai Apollodóros kapta meg jutalomképpen a néptől és művelte egy ideig,²⁸ de röviddel a harmincak hatalomra kerülése előtt Antiklés megvásárolta tőle és bérbe adta. Én pedig már a béke idején vettem meg Antikléstől. (5) Feladatomnak tehát annak bizonyítását tartom, tisztelt tanács, hogy mikor a birtokot megszereztem, sem állami olajfa (ἐλαία), sem szent olajfa (σηκός) nem volt a területén. A korábbi időszakot ugyanis, még ha egykor számtalan olajfa (μορία) állt is ott, megítélésem szerint nem lenne igazságos rajtam számon kérni, hiszen ha nem miattam pusztultak el, akkor semmiképpen sem méltányos, hogy mások vétkeiért ellenem indítsanak pert. (6) Mindannyian tudjátok, mennyi kárt okozott a háború, hogy a távoli területeket a spártaiak dúlták fel, a szomszédos vidéket pedig a mieink fosztogatták: vajon igazságos lenne, ha most a várost ért régi sérelmek miatt én bűnhődnék? Különben is, ez a birtok a háború idején az elkobzás miatt több mint három évig állt gazdátlanul! (7) Nem csoda, ha akkoriban, mikor még a saját vagyonunkat sem tudtuk megvédeni, állami olajfákat (μορία) vágtak ki. Tudjátok azt is, tisztelt tanács, s különösen azok a tagok, akik az ilyen birtokokra felügyelni szoktak, hogy az idő tájt számos, magán (ἐλαία) és állami olajfával (μορία) sűrűn betelepített terület létezett, melyek java része ma már letarolt, kopár föld. S noha mind a békében, mind a háborúban ugyanazok voltak a tulajdonosaik, nem tartjátok igazságosnak, hogy amit mások pusztítottak el, azért

²⁶ A fordítás *C. Hude: Lysiae orationes*. Oxford 1912 szövege alapján készült.

²⁷ Peisandros a kor egyik prominens személye, a Kr. e. 411. évi oligarchikus puccsísérlet előkészítője. A négy százak bukása után Dekeleia-ba menekült.

²⁸ A megarai Apollodóros részt vett a szélsőséges oligarcha Phrynichos meggyilkolásában. Valószínűleg ezt a cselekedetét jutalmazták a birtokkal.

őket büntessék meg. (8) Márpedig ha az egész idő alatt ott gazdálkodókat felmentitek a vádak alól, akkor a földjüket már békeidőben vásárlóknak feltétlenül büntetlenséget kell biztosítanotok. (9) De hagyjuk! Bár hosszan tudnék mesélni az előzményekről, tisztelt tanács, elegendőnek tartom a mondottakat. Miután a birtok az én kezembe került, még öt nap sem telt el, bérbe adtam Kallistratosnak, és pedig Pythodóros archónsága idején.²⁹ (10) Ő két évig gazdálkodott rajta, de sem saját (ἐλάα), sem állami tulajdonú (μορία), sem szent olajfát (σηκός) nem vett át. Aztán a harmadik évben az itt jelenlévő Démétrios művelte egy éven keresztül. A negyedik évben pedig Alkiasnak, Antisthenés szabadosának adtam bérbe, aki azóta már meghalt. Utána három évig még Próteas is bérbe vette, hasonlóképpen olajfa nélkül.³⁰ Gyerdek és tanúskodjatok mellettem!

TANÚK

(11) Nos, mióta lejárt ez a bérleti időszak, magam művelem a földet. Mármost a vádló azt állítja, hogy Suniadés archónsága idején elpusztítottam egy szent olajfát (σηκός)³¹. A telek egykori gazdái viszont, akik hosszú éveken át bérlőim voltak, valamiképp tanúsítják számotokra, hogy szent olajfa (σηκός) nem volt a birtokon. Márpedig hogyan bizonyíthatná be bárki egyértelműbben, hogy a vádló hazudik? Hiszen lehetetlen, hogy a későbbi gazda eltüntesse azt, ami korábban nem is létezett! (12) Ami pedig engem illet, tisztelt tanács, mostanáig bizony nehezteltem volna azokra, akik azt terjesztik rólam, hogy ravasz vagyok és számító, meg hogy a világért sem tennék semmit vaktában, alapos ok nélkül, mivel úgy vettem volna, inkább szóbeszéd ez, mint valóság. Most viszont éppen azt szeretném, hogy mindnyájatoknak ez legyen a véleménye rólam, és úgy nézzetek rám, ha netán ilyen tervet forgatok a fejemben, alaposan megfontolom, mi haszna származik valakinek egy olajfa kivágásából, és milyen büntetés jár az elkövetőnek, mit nyertem volna, ha titokban marad a tett, és mire számíthatok tőletek, ha lelepleződöm. (13) Hiszen az emberek nem pusztá megátalkodottságból, hanem nyereségvágyból követnek el effélét. Természe-

²⁹ Pythodóros archónsága: Kr. e. 404—403

³⁰ A birtok története tehát a következőképpen rekonstruálható:

Peisandros elmenekül Dekeleiába, a birtok elkobzása

Kr. e. 411

A birtok három évig gazdátlan

Kr. e. 411—408

A birtok a megarai Apollodóros tulajdonában van

Kr. e. 408—404

A birtok Antikléshez kerül

Kr. e. 404

A birtok a vádlott tulajdonába kerül, Pythodóros archónsága (Kr. e. 404—403)

Kr. e. 403

Kallistratos bérleménye

Kr. e. 403—402

Démétrios bérleménye

Kr. e. 402—401

Alkias bérleménye

Kr. e. 401—400

Próteas bérleménye

Kr. e. 400—397

A vádlott maga műveli a földet

Kr. e. 397-től

³¹ Suniadés archónsága: Kr. e. 397—396

tes, ha ti is azt vizsgáljátok, és a vádlók is annak bizonyítására alapozzák vádbeszédüket, miféle haszonra számított a vétkes. (14) Ez az ember azonban sem azt nem tudná bebizonyítani, hogy a szükség vitt rá ilyen gaztettre, sem azt, hogy a birtokom vesztett értékéből a szent olajfa (σηκός) miatt, sem azt, hogy útjában állt a szőlőtőkéknek, sem azt, hogy túl közel volt a házhoz, sem azt, hogy nem vagyok tisztában a tőletek várható megtorlással. Én viszont számos súlyos körülményt tudok említeni, melyek bajt hozhattak volna a fejemre, ha bármi effélét elkövetek.³² (15) Először is, szerinte fényes nappal vágtam ki a szent olajfát (σηκός), mintha nem is mindenki előtt titkolni, hanem egész Athén tudomására kellene hozni a dolgot. Aztán meg, ha pusztán szégyellni való lenne a tett, elképzelhető, hogy egyik-másik járókelőnek nem szúr szemet; csakhogy ez esetben nem a jóhírem, hanem az életem forgott volna kockán. (16) Amellett nem én lennék-e a világ legnyomorultabb embere, ha saját cselédeimet egész hátralévő életemben többé nem szolgálímnak, hanem uraimnak kellene tekintenem, mert cinkosaim lettek egy efféle gaztettben? Akiket még akkor sem büntethetnék meg, ha a legsúlyosabb bűnöket követik el ellenem, mert pontosan tudnám, egyetlen szavukba kerül, hogy rajtam bosszút álljanak, maguknak pedig szabadságot szerezzenek a feljelentéssel. (17) Ám ha éppen úgy alakul, és eszembe se jut a szolgálkkal törődni, hogyan lett volna merszem eltüntetni a szent olajfát (σηκός), ennyi jól értesült bérlővel a hátam mögött, s mindezt csekély haszonért? Továbbá, mivel erre a vétségre nincs elévülési idő, az összes korábbi gazdának egyaránt érdeke a szent olajfa (σηκός) épsége, hogy aztán vádemelés esetén a felelősséget a birtok utánuk következő bérlőjére háríthassák. A dolog azonban úgy áll, hogy ők egyértelműen tisztáznak engem, ha pedig mégis hazudnak, saját maguk is bűnrészesek válnak. (18) De ha még ezt is elrendezem valahogy, hogyan kenyereztem volna le a járókelőket meg a szomszédokat, akik nemcsak a mások szeme előtt zajló eseményeket ismerik, hanem még kutatnak is egymás szennyese után? Mármost a szomszédaim egy részével történetesen jó barátságban vagyok, másik részével viszont akadnak vitáim a birtokaim miatt. (19) Hát őket kellett volna a vádlónak tanúkként beidéznie, nemcsak úgy vaktában vádaskodni, hiszen azt állítja, hogy személyesen néztem végig, amint szolgálaim lebontották a szent olajfát körülvevő kerítést, egy fuvaros pedig felrakodta és elszállította a léceket! (20) Bizony, Nikomachos, akkor kellett volna a helyszínen tartózkodókat tanúnak hívnod és leleplezned a bűntényt, így nekem sem hagyta volna semmilyen kibúvót, te pedig, ha személyes ellenségednek tartasz, ezen a módon kitölthetted volna rajtam a bosszúdat, ha meg a város érdekében cselekedtél, ilyen bizonyíték birtokában nem tűnnél hitvány rágalmozónak. (21) Ha pedig pénzhez akartál jutni, akkor kaptad volna a legnagyobb összeget, hiszen, ha egyértelmű az ügy, más kiutam nem lett volna, mint hogy megvesztegeslek téged. Csakhogy te egyiket sem tetted, hanem arra számítasz, hogy pusztán a

³² Itt *Frohberger* olvasatát követtem (*H. Frohberger: Ausgewählte Reden des Lysias. Leipzig 1868—70*). A szöveg csak az alkalmazott betoldással illeszkedik a gondolatmenetbe, mivel a következő mondatok ezt az érvt fogják kifejteni.

szavaiddal veszejtesz el, és azzal próbálsz befeketíteni, hogy a befolyásom és a vagyonom miatt nem akar melletted tanúskodni senki. (22) Nos, ha akkor, amikor állítólag szemed láttára vágattam ki az állam olajfáját (μορία), odavezetted a kilenc archónt, vagy bárki mást az Areiospagos tagjai közül, nem lenne szükséged más tanúkra, így ugyanis éppen azok lennének meggyőződve szavaid igazáról, akikre az ítélelhozatal is vár az ügyben. (23) Őszintén szólva nagyon különös játékot űz velem: ha tanúkat állított volna, azt várná el, hogy nekik higgyetek, de mivel nincsenek tanúi, úgy véli, ezt is az én nyakamba kell varrnotok. Rajta nem is csodálkozom, hiszen hitvány feljelentő lévén az efféle érveknek — tanúkkal ellentétben — biztosan nem lesz híjával, rólatok azonban nem hiszem, hogy hozzá hasonlóan gondolkodtok. (24) Ti ugyanis jól tudjátok, hogy a síkságon lévő többi birtokon rengeteg állami (μορία), köztük megégett olajfa található, melyeket, ha úgy hozná kedvem, kockázat nélkül kivághatnék, eltüntethetnék, és gyökerestül kiirthatnék, mivel a fák nagy száma miatt kisebb az esélye a büntett lelepleződésének. (25) De éppen ellenkezőleg, oly nagy becsben tartom ezeket a fákat, mint a hazámat és a többi vagyonomat, bár érzem, hogy most mindkettő veszélyben forog. Erre pedig ti magatokat kérlek tanúnak, hiszen havonta ellenőröket, évről-évre pedig felügyelőket küldtök, akik közül soha senki nem büntetett meg az állami olajfák (μορία) körüli területek megművelése miatt. (26) Márpedig képtelenség, hogy az apróbb büntetéseket ennyire komolyan veszem, az életemet fenyegető veszéllyel viszont mit sem törődöm! Képtelenség az is, hogy a rengeteg olajfámat (ἐλαία), melyeket a törvénnyel dacolva könnyen kivághattam volna, szemlátomást gondolok, közben meg épp annak az egy fának (μορία) a kivágásával vádolnak, melyet lehetetlen lett volna titokban kiásni. (27) S vajon a törvényszegés, tisztelt tanács, könnyebb lett volna számomra a demokrácia idején, mint a harmincak uralma alatt? Nem úgy értem, hogy akkor befolyásos voltam, most pedig gyanús vagyok, hanem úgy, hogy akiben megvolt a szándék, az sokkal könnyebben követhetett el akkor bűnöket, mint manapság. Én mindenesetre — ezt szeretném tisztázni — még abban az időszakban sem követtem el sem effélét, sem más aljasságot. (28) Hogyan is próbáltam volna, hacsak nem én vagyok saját magam legnagyobb rosszakarója a világon, a ti gondos ellenőrzések ellenére kivágni az olajfát (μορία) arról a birtokról, amelyiken egy árva fa sincsen, csak az az állítólagos szent olajfa (σηκός), azonkívül körös-körül út szegélyezi, mindkét végén szomszédok laknak, még csak be sincs kerítve és minden oldalról jól belátható? Hát ki merészelt volna ilyen körülmények között efféle kétes ügybe belevágni? (29) De azt is különösnek tartom, hogy ti, akiket a város a szent olajfák (μορία) folyamatos ellenőrzésével bízott meg, soha a földterület jogtalan megművelése címén nem büntettetek meg, soha fa kivágásáért nem vontatok felelősségre, ez az ember viszont, noha nincs a közelben birtoka, ellenőrnek sincs megválasztva, ráadásul még életkora miatt sem érthet az ilyen ügyekhez, azzal vádol, hogy kivágtam a földemről egy szent olajfát (μορία). (30) Ezek után én csak azt kérem tőletek, ne tartsátok az efféle szólamokat hitelesebbnek a tényeknél, és egy általatok személyesen ismert ügyben ne túrjátok el, hogy az ellenségeim hetet-havat összehordjanak, és az elhangzottakon túl egyéb

közéleti tevékenységemet is mérlegeteltek. (31) Én ugyanis a rám rótt kötelezettségek mindegyikét nagyobb odaadással teljesítettem, mint amennyire a város megkövetelte, a háromevezősök felszerelése, a rendkívüli hadiadó befizetése, a kórus kiállítás-
sa és a többi közszolgálat teljesítése során egy polgárnál sem voltam kevésbé bőkezű. (32) Mellesleg, ha ezen feladatoknak csak átlagos mértékben, nem pedig túlzott nagyvonalúsággal teszek eleget, most aligha kellene a száműzetés elkerüléséért és a megmaradt vagyonomért küzdenem, több pénzem volna, még hozzá törvénysértések és az életem veszélyeztetése nélkül. Ha viszont olyat teszek, amivel ez az ember vádol, abból semmi hasznom nem származik, sőt, még az életemet is veszélybe sodrom. (33) Abban pedig bizonyára mindannyian egyetértetek, hogy az igazság úgy kívánja, a komoly vádakot komoly bizonyítékokkal támasszuk alá, és az egész város tanúbizonyosságát hitelesebbnek tartsuk, mint ennek az egy embernek a vádaskodását. (34) Továbbá, tisztelt tanács, számoljatok a többi körülménnyel is! Felkerestem ugyanis tanúk kíséretében, mondván, hogy itt az összes szolgám, akik a föld átvétele óta birtokomban vannak, én hajlandó vagyok, bármelyiket akarja, kínvallatásra átadni, mivel úgy gondolom, így alaposabb lesz az ő szavainak és az én tetteimnek a vizsgálata. (35) Ő viszont, hangoztatva, hogy csöppet sem lehet bízni a szolgákban, elzárkózott ettől. Márpedig én különösnek tartanám, ha a kínvallatásra fogott szolgák — a rájuk váró halálbüntetés biztos tudatában — saját maguk ellen vallanának a gazdáik kedvéért, akiknek természetből fogva ádáz ellenségei, és inkább tűrnék a kínvallatást, mintsem hogy terhelő vallomást tegyenek és megszabaduljanak gyötrő kínjaiktól. (36) Más szóval, tisztelt tanács, azt hiszem, mindenki előtt nyilvánvaló: ha Nikomachos követelésére nem adtam volna át az embereimet, ezzel elismertem volna bűnösségemet; ha viszont ő nem volt hajlandó elfogadni a kínvallatást, hiába ajánlottam fel szolgálmat, úgy igazságos, hogy róla feltételezzétek ugyanezt, kiváltképp, mivel kettőnk számára nem egyenlő a tét. (37) Ha ugyanis azt mondanák rólam, amit ő szeretne, még csak esélyem sem volna magamat megvédeni, őt viszont, ha esetleg nem vallanának mellette, nem fenyegeti semmiféle büntetés, úgyhogy sokkal inkább neki kellett volna a kínvallatást elfogadnia, mint amennyire nekem volt kötelességem felajánlanom. Én ugyanis annak tudatában szántam rá magam erre a merész lépésre, hogy saját javamat szolgálja, ha ti a kínvallatások, tanúvallomások és bizonyítékok alapján tudjátok meg ügyemben az igazságot. (38) Meg kell hát fontolnotok, tisztelt tanács, vajon azoknak a szava ér-e többet, akik mellett sokan tanúskodtak, vagy aki mellett senki sem mert? Vajon az-e a valószínűbb, hogy ez az ember hazudozik, mivel büntetlenül megteheti, vagy az, hogy én ily nagy kockázatot vállalva efféle tettet követtem el? És vajon azt gondoljátok-e, hogy ő a város érdekeit képviseli, vagy azt, hogy pénzért vádaskodik? (39) Én mindenesetre úgy vélem, ti is érzitek, hogy Nikomachos az ellenségeim felbujtására pereskedik, és nem is bízik abban, hogy bűnösségemet bebizonyíthatja, csak azt reméli, pénzt szerezhet tőlem. Hiszen amilyen szegényletesek és elháríthatatlanok az ilyen ügyek, annyira igyekszik mindenki bármi áron megszabadulni tőlük. (40) De én ezt nem tartottam becsületesnek, tisztelt tanács, sőt, alighogy bevádolt, a ti döntésekre bíztam magam, és a veszély

ellenére nem egyeztem ki egyik ellenségemmel sem, noha szívesebben mondanak rólam rosszat, mint saját magukról jót. Szemtől szemben soha egyikük sem próbált ugyan ártani nekem, de ilyen alakokat szabadítanak rám, akikben ti semmi szín alatt nem bízhattok meg. (41) Hiszen én lennék a világon a legnyomorultabb, ha ártatlanul száműznétek. Se gyerekem, se feleségem nem lévén, kihalna a házam, anyám koldusbotra jutna, én pedig a legszegényetesebb vádak miatt veszíteném el hőn szeretett szülőházamat, amelynek védelmében számos tengeri ütközetet és szárazföldi csatát végigharcoltam, demokráciában és oligarchiában egyaránt bizonyítva becsületességem. (42) De minek is beszéljek itt erről, tisztelt tanács? Bebizonyítottam nektek, hogy nem volt szent olajfa (σηκός) a birtokomon, sőt tanúkat és bizonyítékokat is állítottam. Ezeket szem előtt tartva ítélkezzetek az ügyben, és azt igyekezzetek megtudni tőle: ha egyszer megvolt a lehetősége, hogy a tett elkövetése közben leleplezzem, ilyen nagy horderejű ügyben miért ilyen sokára lépett fel ellenem? (43) És miért csak szóban igyekszik igazát bizonyítani, tanút egyet sem állítva, ha megvolt a lehetősége, hogy bűnösségemet a tények alapján bizonyítsa? S mikor én rendelkezésre bocsátottam összes szolgálmat, akik állítása szerint a helyszínen tartózkodtak, vajon miért vonakodott ezt elfogadni?!

Fordította és a bevezető tanulmányt írta
MÉSZÁROS TAMÁS